

KISEBBSÉG – TÖBBSÉGBEN

Bakó Boglárka

A MIKRORÉGIÓ¹

Erdővidék a Székelyföld egyik kevésbé ismert, magyar többségű mikrorégiója. Háromszék (hivatalosan Kovászna megye) északnyugati része, mely a Baróti-medence területét öleli fel. Nyugati határa az Észak-Persány és a Rika-hegység, északon, északkeleten a Dél-Hargita vonulata, délkeleten pedig a Baróti-hegység övezi. Erdővidék központja és egyetlen városa Barót, mely 1989 előtt még működő szénbányájának köszönhetően központi gazdasági szerepet töltött be a régióban.

Erdővidék 21 települést foglal magába, ezek a következők: Uzonkafürdő (Ozunka Băi), Nagybacon (Băţanii Mari), Erdőfüle (Filia), Székelyszáldobos (Doboşeni), Vargyas (Vîrghiş), Szárazajta (Aita Seacă), Zalánpaták (Valea Zălanului), Bodos (Bodoş), Kisbacon (Băţanii Mici), Magyarhermány (Herculian), Bibarcfalva (Biborţeni), Barót (Baraolt), Olasztelek (Tălişoara), Bardóc (Brăduţ), Felsőrákos (Răcoşul De Sus), Köpec (Căpeni), Köpecbány (Colonia Căpeni), Miklósvár (Micloşoara), Nagyajta (Aita Mare), Középpajta (Aite Medie) és Bölön (Belin).

A települések zöme az unitárius és a református felekezethez tartozik, kivélt ez alól Miklósvár és Barót jelent. Miklósvár az egyetlen katolikus falu a régióban, Baróton pedig a katolikus, a református, az evangélikus és az ortodox felekezetnek is van temploma.

Az utazót Erdővidéken először a táj ragadja meg; hegyes-dombos, fenyveses, erdős, nyugodt táj belesimuló falvakkal, borvízforrásokkal, csendes, békés kisvárossal. Ezt a képet „árnyalja” a közutak állapota; az aszfaltot csak helyelközzel magán viselő vagy teljesen aszfaltozatlan mellékutak és kátyúkkal tarkított főutak. Kérdés, hogy mindez mire utal? Az állami finanszírozás hiányára? A legfelsőbb megyei vezetés figyelmetlenségére? Vagy talán arra, hogy ez a mikrorégió pereme egy megyének, infrastrukturálisan és bürokratikusán elhanyagolt terület?

Az utak állapotát – mivel az erdővidéki látogatókban ez mindig mély benyomást hagy – beszélgetőtársaim szinte kivétel nélkül megemlítették vagy érveik bizonyítására, vagy példáik alátámasztására. A rossz utak, a bürokratikusán összevont falvak és a nehéz megélhetés panaszlása jellemezte beszélgetéseinket. Mindemellett beszélgetőtársaim erős kistrégió-identitását bizonyította terveik sokasága a független önkormányzatról és a magyarországi lehetőségekről.

¹ A régió fogalmáról lásd Bourdieu 1985.

ről. Ezekkel a főbb pontokkal jellemezhetők beszélgetéseink, amelyeket 2004 júniusa és augusztusa között rögzítettem négy erdővidéki településen, az NKFP III. kutatási program finanszírozásával.

KUTATÁSI SZEMPONTOK

Erdővidék a „Kárpát-medencei kisebbségi magyarlakta települések és régiók a 20. században”² című NKFP-programnak bizonyos szempontból ideális kutatási területe volt: tömb magyarlakta régió, magyar bürokratikus vezetéssel, magyar iskolahálózattal és számottevő kisebbségi magyar (illetve magyarországi) gazdasági befolyással. A kutatási eredmények bemutatása előtt érdemes felvázolni az anyaggyűjtés szempontrendszerét, témaköreit és a települések kiválasztási kritériumait.

A kutatás előzményeképpen a településeken helybéli adatfelvevők előzetes, kérdőíves felmérést végeztek el. Ezek az adatfelvételek elsősorban intézményi szintekre, illetve a települések etnikai adatainak pontosítására vonatkoztak. A kérdőívek alapján a felmért településekből – a későbbiekben felvázolt kritériumok alapján – négyet választottam ki.

A kutatás a mindennapi élet megismerésén és a helyi társadalmak sajátosságaiból adódó kérdéskörök összehasonlító vizsgálatán alapult. A településeken az állomásozó terepmunka³ segítségével váltak megismerhetővé a mikro-közösségek érték- és normarendszerei, sztereotípiái, mentalitáskategóriái, és lettek feltárhatók a Magyarországgal, illetve a többségi társadalommal való kapcsolatrendszerük. Az előzetes terepfelmérések alapján a kiválasztott kulcsinterjú-alanyokkal a kérdés-témakörök segítségével strukturált és mélyinterjúkat⁴ készítettem. Beszélgetőtársaim a települések vezető egyéniségei, a lelkészek, a polgármesterek, a tanárok és az aktív szervezők közül kerültek ki.

Az antropológiai módszerrel, mélyinterjúk készítésével és a kutatói megfigyelés alapján gyűjtött anyag nem tartalmaz „kemény adatokat”. A kérdőíves felmérés adatait árnyalja, és a „kultúra bennszülötteinek”⁵ véleményét, gondolatait tolmácsolja. Ez az anyag nem általánosítható a régió egészére, mindössze négy település értelmiségi rétegének hozzáállását tükrözi a felmerült problémákhoz. A témakörök az alábbiakban felvázolt témákra koncentráltak, minden településen figyelembe véve a csak a falvakra jellemző sajátosságokat.

² Teljes nevén: 5/044//2002. számú, „A Kárpát-medencei kisebbségi magyarlakta települések és régiók a 20. században. Etnikai térszerkezeti, közigazgatási és nyelvi folyamatok. A magyar kisebbségek településszintű integrált adatbázisa” című kutatási program.

³ Az antropológiai terepmunkáról és elemzésről lásd Malinowski 1972, Niedermüller Péter 1992, 1994.

⁴ A riportidézetekeket szöveghűen közlöm. Saját kérdéseimet, amennyiben a válasz magában hordozza, kihagytam a szövegből. Lábjegyzetben utalok rá, hogy kitől származik az idézett rész, kivételt ez alól az autonómiatervezethez kapcsolódó idézetek jelentenek, ahol néhány megszólaló anonimitásban kívánt maradni.

⁵ Niedermüller 1988.

Az intézményi szintek vizsgálatának több szempontja volt. Már az előzetes helyi felmérések alapján körvonalazhatóak voltak az egyházi, kulturális és szociális intézmények. Így vizsgálataim elsősorban arra irányultak, hogy milyen közösségi szerepet töltenek be ezek, milyen mértékben vállalják, illetve egyáltalán vállalják-e a közösségi összetartás erősítését. A lelkészekkel, polgármesterekkel és civil szervezetekkel készített interjúk annak a „rejtett tudásnak” a megismerését tűzték ki célul, hogy ezek az intézmények a magyar identitás „erősítését”, „örökítését” feladatuknak tekintették-e, ennek érdekében milyen jellegű rendezvényeket szerveztek, ezt a helybeliek hogyan fogadták, milyen mértékben vettek részt benne. Ehhez kapcsolódva azt is vizsgáltam, hogy a helybeli vezető szervezetek milyen módon fejezték ki, illetve vállalták-e a kistérségi és a településre jellemző nemzetiségi sajátosságokat.

A magyarországi kapcsolatteremtés kutatása elsősorban a helyi sajátosságok felmérésére, a kapcsolatteremtési módokra irányult. A magyarországi kapcsolatok minősége (azaz, hogy egyenlő partnerként vagy hierarchikusan vesznek részt benne) érzékeny téma volt beszélgetőpartnereim számára. Ennek oka, hogy az anyaországi viszonyaik gyakran ellentmondások voltak. Mindennek erőteljes hatása volt a helyiek Magyarország- és magyarsággépére, melynek megismerése szintén a program célkitűzései között szerepelt.

A kistérségi (mentális és földrajzi) határainak meglétét, illetve a határ tudatos „vállalását” vizsgáló témakör az erdővidékiek és az erdővidéken túliak (az Olton túliak, a székelyföldiek, az ó-romániaiak) viszonyrendszerét, az „erdővidékiességet”, a mikrorégió védelem- vagy veszélyeztetettségérzetét vizsgálta.

Az interetnikus kapcsolatok vizsgálata elsősorban a roma–magyar viszonyok feltárására irányult. A magyar–román viszonyok kutatásának háttérbe szorulása a román nemzetiségű lakosok kis száma és kulturális sajátosságaiknak „láthatatlansága” miatt volt. A roma–magyar együttélés vizsgálata figyelemre méltó, helyi sajátosságú viszonyrendszert tárt fel, míg a román–magyar együttélésnél a rejtett kapcsolatrendszerek, a sztereotípiák kutatása vált értelmezhetővé. Az interjúk kérdései a „kisebbségi többség” vezetési stratégiáira, a bürokratikus viszonyok megismerésére és a mindennapi együttélésre vonatkoztak.

A kedvezménytörvény hatásának kutatása az NKFP-program egyik fő célkitűzése volt. A beszélgetések három fő pont köré szerveződtek: az igazolvánnyal szemben támasztott kisebbségi elvárások, az igazolvány igénylésének okai és magyarországi használatához kapcsolódó történetek.

Az erdélyi autonómia-tervezet témaköre eredetileg nem szerepelt a kutatási témakörök között. Mindemellett szinte minden interjú során előkerült, hiszen Erdővidék régiója a tervezett autonómia-terület határain belül van. A nyári te-repmunka ideje alatt a magyarországi és romániai média többször is foglalkozott a témával, s ez felszínre hozta a helyiek állásfoglalását.

A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEK

Az erdővidéki mikrorégió-kutatásba négy települést került be: Felsőrákos (Racoșul De Sus), Bibarcfalva (Biborțeni), Nagybacon (Bățanii Mari) és Barót (Baraolt). Választásuknál igyekeztem figyelembe venni, hogy az erdővidéki mikrorégióra jellemző „típustelepülések” közé tartozzanak.

Barót mint Erdővidék egyetlen városa kiemelt szerepet tölt be a régióban. Annak ellenére, hogy tönkrement a szénbányája, s ezzel a munkalehetőségek száma nagymértékben csökkent a Baróti-medencében, a város ma is kulturális és gazdasági központnak számít. Felsőrákos Erdővidék egyik legszegényebb, gazdaságilag és kulturálisan hanyatló települése, míg – előzetes feltevésem alapján – Bibarcfalva, a határában álló ásványvíz-palackozó üzem (bibarcfalvi ásványvízgyár) munkalehetőségeit kihasználva, prosperáló település egyik példája lehet. Nagybacon pedig nagyközség, négy falu adminisztratív székhelye, a magyarországi turizmus egyik kedvenc célpontja, a környék gazdasági és kulturális életének fő szervező települése.

A továbbiakban a településeket a kutatási szempontrendszerek két nagy csoportja szerint elemzem. Az első részben faluszintre lebontva vázolom fel a települések intézményi szintjét, magyarországi kapcsolatteremtését és interetnikus kapcsolatait. Érdekes ezeket a vizsgálati pontokat a települések szintjén bemutatni, hiszen a falvakra jellemző sajátosságok ezek alapján ragadhatók meg. Feltárhatóvá válnak így a – kiválasztott – erdővidéki „típus-települések” mentalitásrendszerei, együttélési viszonyai, külvilággal való kapcsolatai. Vázlatosan mutatom ezeket be, hiszen a települések mélyebb elemzése szétfeszítené e tanulmány keretét. Mindemellett – úgy vélem – a jellegzetes-
ségek felvillantása érzékelhetővé teszi a települések mindennapi lehetőségeit és problémáit.

Az elemzés második részében bemutatom a kistrégió-mentalitás sajátosságait, a kedvezménytörvény és az erdélyi autonómiatervezet vizsgálatának eredményeit. Az utóbbi témához kapcsolódó interjúk rámutattak, hogy ezeknek a kérdéseknek az értékelése nem hordozott magában falubeli sajátosságokat, azaz beszélgetőtársaimat inkább érzelmi hozzáállásuk határozta meg, mint bármely falubeli közösséghez való tartozásuk.

FELSŐRÁKOS

„...most már én is úgy veszem észre, hogy valamikor sokkal erősebb volt ez a falu, de most le van maradva például Bardóchoz vagy Füléhez, Vargyashoz viszonyítva, aztán az is, hogy rég nincs helyi tanács, ez is érződik a falun. Baróthoz tartozunk.”⁶

Felsőrákos 996 lélekszámú település (1992), amelyben 1 német, 5 román és 990 magyar nemzetiségű lakos él. A település lakosai a mindennapok során magyarul beszélnek, s ez jellemző a nem magyar nemzetiségűek nyelvhasználatára is.

⁶ Részlet a lelkésszel készített interjúból (a továbbiakban: f. l. i.).

A két nagy létszámú nemzetiségi közösség: magyarok és romák többé-kevésbé konfliktusmentesen élnek együtt. A békés mindennapokat hierarchikus viszony határozza meg, mely sajtóságos „gazdasági munkakapcsolaton” alapul. A hierarchia csúcsán a magyarok állnak,⁷ majd a románok következnek, bár ők kis létszámuk alapján szinte „láthatatlanok”. A piramis legalján a roma közösség van. A harmonikus interetnikus viszonyok alapja, hogy a romák alkalmazkodnak a falubeli viszonyokhoz, alárendelt helyzetüket elfogadják. Mindemellett anyagi háttérükből fakadóan kiszolgáltatottak is a magyaroknak, hiszen a magyar gazdák biztosítják számukra az egyetlen pénz-, illetve terménykereseti lehetőséget.

„Cigányok vannak a faluban, kb. 100–150-en. Megpróbálnak a maguk módján beilleszkedni, igazából magyarnak vallják magukat, unitárius cigányok legtöbb részük. Van köztük egy pár, aki úgymond pünkösdistá cigány...”⁸ „[Vannak nemzetiségi ellentétek a magyarok és a cigányok között?] Kimondottan nincsenek, mert megpróbálnak beilleszkedni. Tehát olyan sincs, [mint a]hogy más közösségekbe, tolvajlások. [Dolgoznak együtt a magyarokkal vagy a magyarokkal?] Általában úgy, hogy a magyaroknak dolgoznak napszámra. És akkor kapják ezt az, úgymond, szociális segítyt, azért itt a faluban kell bizonyos társadalmi munkát elvégezzen.”⁹

A roma–magyar kapcsolatrendszer egyik jellegzetessége a magyar nők keresztszülőség vállalása szegényebb roma családoknál:¹⁰ „...itt az volt, és még ma is az a szokás, hogy például keresztelés alkalmából sokszor magyarokat hívnak keresztszülőnek. És mi azt tartjuk, hogy ez olyan dolog, ami igazából kötelesség, keresztényi kötelesség elvállalni, és nagyon sok magyar családnak van cigány keresztgyermek.”¹¹

Mindez viszont nem jelent „komasági kapcsolatot”¹² a roma és a magyar családok közt, a keresztszülői viszonyok csupán a mindennapi anyagi nehézségek idején aktivizálódnak.¹³ A földmunkálatok elvégzéséhez sok magyar csa-

⁷ A hierarchikus felépítés Erdővidék minden településén megfigyelhető. A magyarok vezető szerepe következik a magyar többségű települések magyar bürokratikus szerepéből, magyar nyelvhasználatából, a magyar kulturális szerepek és szokások „elsőbbiségéből”, illetve a települések magyar eredetének hagyományából.

⁸ f. l. i.

⁹ f. l. i.

¹⁰ Ennek egyik oka régebben a szegényebb családok „pártolása”, „megsegítése” volt. Így a magyar keresztanyak segítették a keresztelő megrendezését, ők vették meg az első rend ruhát is az újszülöttnek. Ma már nem minden esetben vállalják el a felkérést a magyarok, mindezt romló anyagi helyzetükkel magyarázzák.

¹¹ Részlet a nyugdíjas óvónővel készített interjúból (a továbbiakban: f. o. i.).

¹² A komasági kapcsolat a rokonsági kapcsolathoz hasonló szoros viszonyt feltételez a tagok közt. A keresztszülők egész életükön át támogatják keresztgyerekeiket anyagi és mentális szempontból is. „Átmeneti szertartásaikra” (A. van Gennep) ajándékot vesznek, házuk minden esetben nyitva áll keresztgyerekek előtt.

¹³ Azaz, ha a roma család megszorul anyagilag, akkor jó eséllyel kopogtat be gyermekeinek keresztanyjához, illetve a magyar családok a nyári földmunkák idején szívesen hívják „keresztgyermekük” családját bérmunkára.

lád hív romákat segítségül, általában mindig ugyanazt a roma családot kérik meg, s ha egyik fél sem sérti meg a munkavégzés és bérkifizetés irratlan szabályait, akkor ez a kapcsolat több generáción át öröklődik.

A munkanélküliek száma magas a faluban, ennek oka egyrészt a baróti bányaleépítése, mely évtizedekig biztos munkalehetőség volt a helybelieknek. A földmunkálatokból pedig, mivel a gazdáknak nincsenek munkagépeik, nehezen lehet megélni:

„[Milyen a munkanélküliek aránya a faluban?] *Ezt én számarányban nem tudnám megmondani, de annyit tudok mondani, hogy magas. Tehát a munkanélküliség alatt azt értjük, hogy nincsen egy állami fizetése vagy most, ugye, a magáncégek-nél. Ha ezt értjük, akkor magas. Ellenben a mezőgazdaság még mindig van, állattenyésztéssel foglalkoznak. Tehát, ha olyan értelemben vesszük, hogy kik azok, akik munkanélküli-segélyt kapnak, úgy is azt mondhatom, hogy elég magas az arány. [A mezőgazdaságból és az állattenyésztésből meg lehet élni?] Hát épp hogy. Tehát tudnak annyit termelni, ami a saját szükségleted, de arra, hogy eladják, arra már nem jut. És ennek egyetlen oka az, hogy ezeken a kis területeken mezőgazdasági gépek, ugyan van egypár a faluban, de azok az emberek, megkérik őket, hogy felfogadják, olyan nehéz, mert magas árakat kérnek. Nagyon sokan, különösen az idősebbek nem tudják megfizetni. És akkor mondjuk a 3-4 hektáron dolgozik.*”¹⁴

Földműveléssel és állattartással elsősorban a közép- és idős generáció tagjai foglalkoznak. A fiatalokra inkább a városi, illetve a magyarországi munkavállalás jellemző.

„*A fiatalok nem nagyon [művelik a földet], mondjuk, mellékkeresetnek foglalkoznak, de nem nagyba.*” [Állatot tartanak?] *Igen, de például olyan, hogy farm legyen valakinek, az nincs. [Csak a földművelésből meg lehet élni?] Itt nem nagyon. [És akinek nincs más munkalehetősége, csak a földje, az mit tud tenni?] Annak nagyon nehéz. Még akinek, ugye már nyugdíjas, és még bír a mezőn is dolgozni, annak valamit csak pótol, de különben elég nehéz. Semmi munkalehetőség most már a közelbe, ami van, az nagyon gyenge. A bányá [t. i. a baróti bányá] is bomlófélbe van.*”¹⁵

Felsőrákos 1968 óta Barót városhoz tartozó település, így nincs önálló önkormányzata. Ebből következően nincs faluszinten pénzforrása, és nincs a település belső ügyeit irányító vezető rétege. Mindez rányomja bélyegét a település társadalmi működésére, hiszen a vezető, ügyintéző réteg és a kulturális élet, a civil szervezetek szervező rétege hiányzik a településről. Az értelmiség nagyszámban kitelepült, illetve iskolái elvégzése után nem költözött haza szülőfalujába. Ez az oka annak, hogy Felsőrákoson nincsenek működő civil szervezetek, kulturális intézmények. Az egyház is csupán az egyházmegyei kezdeményezésekbe kapcsolódik be (pl. Dávid Ferenc Ifjúsági Egyesület), önálló, falubeli kulturális szervezetei¹⁶ nincsenek. A helyi vezető réteg hiánya volt az

¹⁴ f. l. i.

¹⁵ f. o. i.

¹⁶ Erdély-szerte a magyarlakta falvak egy részére jellemző, hogy az egyház magára vállal bizonyos közösségszervező, identitásfenntartó szerepet is, ennek a gondolatnak a fényében szerveznek kulturális rendezvényeket, alapítanak szervezeteket.

egyik oka annak is, hogy az 1989-es rendszerváltás után megindult magyarországi kapcsolatok mára elhaltak.

„Magyarországi, úgymond falu-testvértelepülés nincs. Hanem egy jó pár évvel ezelőtt az iskola próbált Tizsakóroddal egy ilyen testvériskolai kapcsolatot kialakítani, és a szomorú az, hogy igazából mi helyiek nem vettük ezt, tehát az iskola nem vette ezt eléggé komolyan. Mert nagyon szépen indult. [Kinek a kezdeményezése volt?] Ez igazából az ő kezdeményezésük volt, ők voltak az elsők, akik eljöttek, csak az iskolavezetőség, egy pár ember az igazgatóval, utána az egyházközség szervezte meg a találkozót. Jöttek gyerekek, jött egy csoport gyermek is. Utána minket is kihívtak egy busznyi gyereket. Ellenben nem folyt a megfelelő levelezés és a kapcsolattartás. Most se mondom azt, hogy megszűnt, hanem stagnált, tehát nincs igazán. [Segítséget, anyagi segítséget hoztak az iskolának annak idején?] Igazából, ha én jól emlékszem, a gyerekek által összeállított tancsomagot hoztak. Füzetet, színes ceruzát, ilyesmiket.”¹⁷

A magyarországi falukapcsolatok szimbolikus gesztusát jelentette a magyar országzászló odaajándékozása a településnek. Ez vihart kavart a településen, elhelyezése és „használata” feladatot rótt új tulajdonosaira. Mindemellett a magyar országzászló meglétének szimbolikus szerepe lett a magyar közösség életében, és ajándékozása ugyancsak szimbolikus gesztusként jelent meg a magyarországi testvérfalunál.

„Igazából akkor [t. i. a magyarországi látogatásuk alkalmával] a jó emlék az volt, amikor ültünk fel a buszra, ez közvetlenül a fordulat után volt, '92–93-ban, hogy a falu polgármestere egy címeres nemzetiszínű zászlóval kedveskedett nekünk, aki igazából nem is nagyon pártolta – ahogy az iskola igazgatója elmondta – kezdetekkor ezt a kapcsolat kialakítását. De polgármesteri minőségében is a megnyitóra el kellett, hogy jöjjön, és ott a beszélgetés és az egymás mellé való leülés odáig jutott, hogy igazából megkedvelte a gyermekeket is, és a tantestület tagjait is. És utána végig ennek az egész eseménysorozatnak az egyik lelkes támogatója volt. [A címeres zászlót hova tették?] A címeres zászló pillanatnyilag az iskola tulajdona. Az úgymond a március 15-ei ünnepeken van kitéve, de olyan az igazgató-nőnk, hogy nem meri kitenni, hanem bent.”¹⁸ A zászló nyilvános térben való megjelenítését sem a helybeli általános iskola vezetése, sem az egyház nem vállalta. Mindez érthető természetesen, hiszen a magyar nemzeti zászló megjelenése a nyilvános térben több alkalommal is vihart kavart.¹⁹ Ma a zászló a magyar közösség szimbolikus helyén, a templomban díszíti a falat, helyet kapva a magyar közösség nyilvános zárt terében.

A szimbolikus gesztus ellenére mára már nem működnek magyarországi kapcsolataik; ennek okai a két település távolsága, az utazási és anyagi nehézségek és a kapcsolatok elhanyagolása. A magyarországi kapcsolataik csak rokon vonalon működnek, a faluból egyre nagyobb számban kiköltöző fiatal

¹⁷ f. l. i.

¹⁸ f. l. i.

¹⁹ Az Olton túli egyik településen, Apácán a magyar zászló nyilvános térben való használata egy alkalommal verekedésbe torkollott. Lásd Bakó 2003, 184.

családokkal. A fiatalok elsődlegesen az erdélyi nagyvárosokba költöznek, de egyre gyakrabban fordul elő a magyarországi munkavállalás is. Ez gyakran vezet végleges elköltözéshez, s ezért nem jellemző a munkából származó jövedelem itthoni befektetése sem.

„Nagyon nem jönnek vissza, akik elmentek. Egy-kettő van, aki visszakívánczolt, de nem nagyon, például, akik Szentgyörgyre bementek.”²⁰

„Most már eljutottunk oda, hogy igazán nem merjük a gyerekeinknek azt mondani, hogy maradjatok, mert volt egy ilyen időszak, és most is van, bár ez már lassan csak szlogen. Mert nekik még pillanatnyilag nincs megélhetési lehetőségük, és nincs biztosítva, ha elvégzik az egyetemet, akkor a szakmai fejlődés sem. Akkor nem veszi a szülő magának azt a bátorságot, hogy azt mondja, hogy márpedig itthon kell maradni, hanem engedi, hogy menjen és érvényesüljön és haladjon. De mi már az 55 évünkkel mit kezdünk...?”²¹

BIBARCFALVA

„Nálunk főút sincsen, összekötő út van Sepsi és Udvarhely [között], és lehet elmenni Brassóba. Vonatállomásunk nincs, mert a vonat Brassó megyében van, tehát az Olton túl van. Egy kicsit elszigeteltebb közösség. Jó, az életbe ez nem valami pozitív irányt mutat, de mondom vallásosság szempontjából, a közösség szempontjából jó. Egy összetartó nép.”²²

Bibarcfalva egynemzetiségű település. Lakóinak száma 825 (1992). Az 1992. évi hivatalos adatok szerint a falunak egy német, három román és 821 magyar nemzetiségű lakosa van. A református egyház adatai szerint viszont mára már csak egy román nemzetiségű lakója van a településnek, a többi lakos magyar. Romák nem élnek a faluban.

„Így van a levéltárunkba leírva, hogy az erdővidéki falvak közül Bibarcfalva volt a legszegényebb. És ahol szegénység van, ott a cigány sem áll meg. No, de nem csak az van, hogy a cigány sem áll meg, nem adtak helyet. Egyszerűen nem engedték meg az akkora régi idők, öregek, hogy itt a telkük mellé a cigány építsen. Ez köszönhető annak, hogy a 60-as évek előtt Bibarcfalva bírói székkal rendelkezett, tehát polgármesteri hivatal volt, és azok nem adtak jóváhagyást, hogy a cigányok letelepedjenek, így aztán Nagybaconba kötöttek ki, meg Száldoboson. Száldoboson például már meghaladta a cigánylélekszám a falunak, a magyaroknak a lélekszámát.”²³

Mivel sem roma, sem román közösség nincs a faluban, így itt nem kutatható az együttélési viszonyrendszer. Ellenben a tömbmagyarlakta település kiváló példája a falu, ahol a helybeli magyar vezetés működését nem befolyásolja sem román, sem roma közösség. Mindemellett a falunak – mivel Baróthoz tar-

²⁰ f. o. i.

²¹ f. l. i.

²² Részlet a lelkésszel készített interjúból. A továbbiakban: b. l. i.

²³ b. l. i.

tozik – nincs helyi önkormányzata. Működő civil, kulturális vagy művelődési szervezete sincsen a falunak, ám – Felsőrákossal ellentétben – az egyház vállalta a település mindennapi életének a szervezését. A helyi lelkész nem foglalkozik a kulturális élet szervezésével (leszámítva a havi rendszerességű „özvegyasszonyok találkozóját”), viszont hollandiai egyházi kapcsolatok segítségével a református egyház a gazdasági élet fellendítőjévé, egy átlagos megélhetési színvonal megtartójává vált.

„'92-ben egy lelkipásztor kollégámmal érkeztek hozzánk hollandok, és akkor megkérdeztek, hogy ők keresnek egy testvérgyülekezetet, tehát nem faluközösség, falukapcsolat, hanem egyházi kapcsolat. 92-ben érkeztek hozzánk, és nagyon kedvesen azóta kialakult a kapcsolat. Már voltunk mi is '96-ban, hat presbíter, jómagam és a feleségem. Meghívtak, el is vitték, haza is hoztak. De ők minden esztendőben jönnek kétszer hivatalosan, tavasszal és ősszel, amikor egy lelkész, egy presbíter, egy diakónus jön, és persze most az utóbbi esztendőben fordító is jön. És jó az, hogy most már őtőlük kapjuk az anyagi támogatást. [...] Igen a falut segítik olyan értelemben, hogy az egyház nevére adják a pénzt, amiből gépparkot létesítünk. [...]

Teljesen gazdaságilag [segítenek], ha végignézem bent az udvaron, egyebet nem látsz, mint gépet, gépet. Ez kellett, mert nem volt a falunak gépje. 94-ben vásároltak meg itt helyben egy nagy traktort, egy 5 tonnás utánfutót, egy szántó hármaskét és tárcsát. És azóta minden esztendőben egy-két gépet vásárolnak. Most már van pityókakültető gépünk, krumplipergető, tehát nem a szedő, hanem a kipergető, akkor van kukoricavető gép, van trágyaszórónk, van permetezőgépiünk, és most az idén vásároltunk egy kisebb kombájnt, egy kisebb traktort és egy gabonavető gépet. Na ez az anyagi támogatás! Persze most ügyesek voltak a hollandok, mert az idén pályáztak a holland gazdasági minisztériumhoz, mert valami elfogadja, hivatalossá tette az egyházi kapcsolatokat. És nyertek 2000 eurót Bibarcfalva javára. És a többi pénzt a gyülekezet osztotta fel, tehát adta, ebből vásároltuk meg a kistraktort, a kombájnt, a gabonavető gépet. [A helybeliek fizetnek a használatért?] Igen. Ez így van, hogy adományba dolgozok, és adományt fizetnek be az egyház-község pénztárába. És mondom, ez a géppark fejlesztése. Ami csodálatos, és ami mondjuk sokkal szebb erkölcsileg, emberi tartásilag, az hogy már öt esztendeje gyakorolják, hogy karácsony előtt, novemberbe, decemberbe pénzt küldenek, céladomány, tehát nem lehet másra költeni, csak amit ők megjelölnek. Ez abból áll, hogy most már tekintet nincs, hogy református vagy baptista, vagy katolikus, vagy unitárius. Kapnak egy csomagot lélekszámra. Az úgy van, hogy megkapom a pénzt, beváltom, akkor leülünk, megtárgyaljuk, hogy ebből a pénzből mit lehet csinálni, és vásárolunk. Tehát minden személy református vagy más felekezethez tartozó megkapja az ún. 1 kg cukor, 1 liter olaj, 1 kg rizs, 1 kg liszt. [...]

Ezt mind jó, mindenféleképpen. Ha most kimegy az utcára, és megkérdezné, hogy mi lenne, hogyha az egyháznak nem volnának gépei, akkor egészen biztos, hogy a legnagyobb keserűséggel mondanák, hogy »jaj, Istenem, mi lenne velünk?« Mert nincsen gépparkja senkinek. Egy-kettő kistraktor van, de az nem elég.”²⁴

²⁴ b. l. i.

Mindemellett nagy az állandó munkanélküliek száma a településen, ami meglepő, hiszen Bibarcfalva határában van a „Biborfeni borvízgyár”, ami munkalehetőséget adhatna a falu lakóinak. A gyár azonban pusztán túlélési gazdálkodásra rendezkedett be, így a foglalkoztatottak szerződései bizonytalanok, a fizetések alacsonyok és esetlegesek.

„Ez az Erdővidék egyetlen egy olyan faluja, ahol működik ez az üzem, de elég vacak... Gyengén fizetik őket. [...] Ez azt jelenti, hogy gyakran hívják vissza munkába, és ha tiltakozik... például kijön reggel, éjjeli váltásból, már esetleg délután vissza kell mennie. Nem tudom ezt részletesen, nem vagyok teljesen tájékozott, de hallom, hogy panaszkodnak, és nagyon gyengén fizetik őket. A minimálbért is éppen-éppen alig adják meg. [...] Hát a borvíz azért felszippantja, azért a minimálbérért is elmennek az emberek. [És akkor a földekkel...?] De igen, a földeket az most visszakapták. Elég sok olyan család van, aki abból él. Két-három tehénként tart, aztán a tejet elviszi a csarnokba... [Ebből meg lehet élni?] Tessék elképzelni, hogy hogyan! Hát nem nagyon. Éppen, hogy tengődik.”²⁵

„Ha most megkérdezne, bemegy a gyárba, mondjuk, ott nem merne beszélgetni senki, mert nagyon félnek attól, hogy holnap, holnapután nem lesz munkahelyük, ha ilyet nyilatkoznak. De ha az utcán vagy odahaza megkérdezed, akkor mindenki a legnagyobb keserűséggel beszél. Van egy ilyen, hogy »muszáj dolgozzak, ha tetszik, ha nem, mert ha szólok vagy apellálok, vagy elégedetlenkedek, akkor kitesznek a kapunk kívül, és holnapután mi lesz a családdal?« Nagyon sok fiatal család ezért nem mer gyereket vállalni, mert nincs megélhetési lehetősége. Például olyan családok is vannak jelen esetben, hogy se a férj, se a feleség nem dolgozik, tehát nincs kereseti lehetőség. Szülőkre, nagyszülőkre támaszkodnak, vagy a mezőgazdasággal foglalkoznak, de az nem megoldás. [Hány százaléka dolgozik az embereknek?] Nagyon kevés. A falut inkább a nyugdíjaskor határozza meg. Fiatal nyugdíjak ezek, mert a bányavállalatnál dolgoztak, és tudjuk, hogy aki 20 évet dolgozott, az már 45 évesen nyugdíjba ment. De tudomásom szerint itt a faluban nincs 40-50 személy, aki dolgozik [az ásványvízgyártó üzemben] az bizonyos 200-250 munkásból. Ez egy rájátszás a falura mindenféleképpen. Inkább importálja más faluból, sőt van egy ilyen nyilvános fenyegetettsége az igazgatótól, legalábbis a rossznyelvek szerint, hogy azt kiabálta, ha nem tetszik, tessenek kimenni a kapun, ő Szentgyörgyről hoz munkásokat. Tehát nagyon sokan így tengődnek. [...] Tehát korszerű, tiszta, egészséges, csak éppen a jövedelem és a megélhetőség az nem fedi a valóságot. Messze vagyunk. Egymilliónyolcszáz, egymilliókilencszáz lejből, mit lehet vásárolni? Ha belegondolunk egy picit. Semmit.”²⁶

A gazdasági élet középpontja így a földművelés, illetve az állattenyésztés lett. A településre nem jellemző, hogy a fiatal családok nagyobb erdélyi városokba költöznek. Elterjedtebb a magyarországi időszakos munkavállalás, melynek eredményeképpen az utóbbi években több család Magyarországra telepedett át.

²⁵ Részlet a helyi RMDSZ vezetővel és iskolaigazgatóval készített interjúból. A továbbiakban: b. i. i.

²⁶ b. i. i.

Működő magyarországi testvérfalu-kapcsolata nincs a településnek. A rendszerváltás után Bibarcfalva is felvette a kapcsolatot néhány anyaországbeli faluval (Biharugra, Egyházaskesze), de az évek során a kapcsolatok lazábbá váltak, később teljesen elhaltak. A helybeli értelmiségiek több mindennel is okolták a kapcsolatok megszűnését: anyagiakkal, a távolsággal, a magyarországi emberek „hidegségével”, de tény, hogy néhány találkozó után egyik fél sem erőltette tovább ezek fenntartását.

„*Voltunk, ez az igazság, [t. i. Magyarországon], mert valamikor az ottani igazgató úrral vettem fel a kapcsolatot annak idején, én voltam ott, különben a fiatalember; nem jut eszembe a település neve, valami egyházas... nagyközség, onnan áthelyezték a kollegát, azt írta nekem, olyan 50-es létszámú, 1–8 osztály. Kicsi. Az utolsó levelemre még nem válaszolt. De így, hogy gyerekeket utaztassunk oda, az anyagiak sem engedik, túl messze is van. Ők hoztak könyveket, többször is járt itt az igazgató, és felszereltük az ő segítségével a magyar kabinetet, mi annak nevezzük, a könyvtárat. A magyar oktatást ilyen szempontból elég... Aztán nem éppen úgy alakult, ahogy mi szeretnénk volna. [A magyarországiak jöttek?] Inkább egy-egy ilyen delegáció, tantestület delegációja jött. [Gyerekekkel jöttek?] Nem, nem hoztak onnan gyerekeket. Szerettük volna, de nem jött össze a dolog, túl költséges, és messze is van, segítséget nem kaptunk. [Vártak valami különlegeset a magyarországi kapcsolattól, valami segítséget?] Tulajdonképpen nem. [Megfeleltek az elvárásainak?] Szerintem igen. Elég bőkezűek voltak. A kolléga pályázat útján jutott könyvekhez, elég szegényes volt a könyvtárunk addig, és most sikerült fölszerelni. Én szerintem ők, amit lehetett, megtettek. [...] Akartuk, akarták ők is, csak nem jött össze a dolog. Sem onnan, sem innen. Ott nem került annyi gyerek, itt is elég nehezen jött volna össze. Az anyagiakat nem tudtuk volna megteremteni, és az olyan szintű körülményeket. Családoknál elhelyezni, jó az ment volna, de nem biztos, hogy éppen úgy sikerült volna. [...] Mi valahogy barátságosak, vendégszeretőbbek vagyunk, az itteniek. Én nem panaszkodom, mert egy kollégámnál voltam, és a lelkét is kítette, de nem is sikerült olyan közvetlen kapcsolatot teremteni így a közösséggel, azzal az egy családdal voltam így. Ők többször is voltak itt nálam egy hetet, másfél hetet. Mert tőlünk is voltak kint kollégák, de nem voltak nagyon elragadtatva. A Balaton partján valahol valamilyen táborba, valami úttörőtáborban voltak, aztán ott magukra hagyták őket. [...] Valami olyasmi volt, hogy többet nem megyünk.”²⁷*

A vizsgálatok rámutattak tehát, hogy Bibarcfalva, hasonlóan Felsőrákoshoz, intézményi szinten szervezetlen, a magyarországi kapcsolatai nem működnek, és a gazdasági helyzete stagnáló. Ugyanakkor hollandiai egyházi kapcsolatai segítségével a gazdasági élet egyik megtartójává vált, ám mindez csupán a mezőgazdasággal foglalkozó családoknak nyújt segítséget. Ez az oka annak is, hogy a mezőgazdasággal nem foglalkozó családok elköltöznek a településről, általában Magyarországra, ritkábban erdélyi nagyvárosokba.

²⁷ b. i. i.

NAGYBACON

„Azért könnyebb, mert itt mi vagyunk a többségben, és azért tudjuk érvényesíteni az akaratainkat nagyjából.”²⁸

Nagybacon községközpont, közigazgatásilag Kisbacon, Magyarhermány, Szárazajta és Uzonkafürdő tartozik hozzá. A nagyközség lakóinak száma 4405, ebből az 1992. évi adatok szerint 1860 ember él Nagybaconban. Közülük 69 román nemzetiségű, 1757 magyar és 34 magát romának valló ember. A település háromnemzetiségű, de a romák magyar anyanyelvűsége és a románok kis lélekszáma miatt a helyi általános iskolában csak magyar anyanyelvű osztályok vannak. Ráadásul, mivel közigazgatási központ, bürokratikus szervezett magyar nemzetiségű vezető réteg van a településen. A képviselő-testület 14 tagja közül mindegyik magyar nemzetiségű, így a helyi magyar érdekek képviselése maximálisan érvényesül a községben.

„Van egy olyan probléma, hogy felülről jönnek a dolgok, a pénz, ami a lényege az egész dolognak. A pénznek a megszerzése, annak a lobbizása az azért nehéz az egész Kovászna megyének, azért mert magyar megye. És az állami pénzeket, amikor osztják el, biztos, hogy sokkal kevesebbet kap a megye, mint más megyék, ahol román lakosság van. De viszont itt az elosztásban nincs itt probléma. Mi itt egymás közt tudjuk, hogy ennyi áll rendelkezésünkre, ennyit kell elosztani. [...] Mi védve, biztonságban érezzük magunkat ilyen szempontból.”²⁹

A település kulturális élete több szálon fut, egyrészt működő egyházi szervezeteken, másrészt civil szervezeteken át. Az ő kezdeményezésükre rekonstruálták a magyar eredetű műemlékeket (pl. Benedek Elek Múzeum), ők bonyolítják le a magyar kulturális rendezvények központilag szervezett eseményeit (március 15-ei megemlékezési ünnepségek).

A községközpont ténye sok előnnyel jár a nagybaconiak számára. Bár a baróti bányák bezárása sok nagybaconi családfenntartót tett munkanélkülivé, a földműveléshez és állattartáshoz visszatérő falubeliek nyugodt megélhetést tudnak biztosítani családjuknak. Annak, hogy a földművelés felfelé ívelő gazdasági ágazat lett a faluban, több oka is van. Egyrészt több mezőgazdasági munkagép van a településen, így nagyobb földterületeket tudnak megművelni (szemben pl. Felsőrákossal, ahol a földek nagy részét kaszálónak hagyták). Másrészt a kis darabokban visszacapott földeket közös művelés alá vették, így könnyebbé és termékenyebbé vált a munka. Nagygazdaságban állattartással és tejfeldolgozással is foglalkoznak külön erre specializálódott családok.

[A mezőgazdaságból meg tudnak élni?] „Meg lehet élni, meg. A tejből meg bármilyen más mezőgazdasági termékekből. Krumpli, pityóka. Eladásra is termelnek. Vannak olyan tehetős gazdák, aminek örvendek én, hogy fiatalok, akik 30 év körüliek, 40, esetleg 50 és olyan farmjuk van már; hogy olyan 40-50 milliót kapnak havonta tejből. Ugye, az már nem akármilyen? Az már nálunk sok pénz. Olyan tizenöt, húszas nagyságrendű fejős szarvasmarhát tartanak, ügyesen azokat ren-

²⁸ Részlet a nagybaconi polgármesterrel készített interjúból. A továbbiakban: n. p. i.

²⁹ n. p. i.

dezik, legeltetik, külön kimelegedőkön tartják nyári szezonban, télire pedig, istállóba. Komoly istállóberuházások vannak, ahol elhelyezik. Ennek örvendek, és ilyen elég sok van. Vannak gépek is. A község területén annyi traktor van, hogy az egész Kovászna megye mezőgazdasági területét meg tudnánk dolgozni. Közel 200 nagyságrendű erőtraktor van. Tehát vannak gépek, jó munkásemberek lakják. Ez maga azt mutatja, hogy a földnek az értéke Kovászna megyében itt Nagybaconban a legértékesebb, ami azt jelenti, hogy az emberek értékelik ezt a dolgot...³⁰

Mindehhez hozzájárul, hogy a település megkapta az állatvásár rendezésének jogát is, melyet egy modern állatpiac építésének tervével pályázott meg. Így a jövőben az erdővidéki régió egyetlen rendszeres állatvásárának rendezőjévé válik a község, s ez komoly jövedelemkiegészítés az önkormányzatnak.

Nagybacon tehát Erdővidék gazdaságilag egyik legjobban fejlődő települése. Mindez a faluképen is látszik, a település utcái aszfaltozottak, portáinak nagy részét felújították, a házak rendezettek. A Kós Károly-tervezte gyülekezeti ház frissen festett, a templom jó állapotban van. Mindemellett a településről nagyfokú migráció indult meg, amely elsősorban az értelmiségi réteget érinti. Munkavállalás, pénzkereset céljából a középfokú végzettségűek próbálnak szerencsét a határokon túl, de általában keresetüket hazahozzák, és itthon fektetik be. A felsőfokú végzettségűek nagyobb számban hagyják el az országot és telepednek le – elsősorban magyarországi – nagyvárosokban.

„Inkább dolgozni mennek, igen ez jellemző. Nagyon jól csinálták, nagyon sokan a fiatalok közül, akik elmentek. Jól választottak olyan lehetőség szempontjából, hogy kimentek, pénzzel jöttek fel, visszatértek és vállalkozásokat indítottak el belőle, ami elég jól működik. Tehát ilyen szempontból értékeljük, hogy voltak ügyes fiatalok, akik elmentek és ott megkeresték a pénzüket, hazahozták, itt befektették, vállalkozást indítottak és elég jól működik. [És jellemző, hogy kint maradnak?] Van sajnós az is, hogy kint maradnak. Ennek mi nem nagyon örvendünk. Fele-fele. Az értelmiség inkább kint marad, a középfokú végzettséggel rendelkezők, azok nagyon sokan visszatérnek. Szakemberek lesznek, és bizonyos szakmákban indítanak vállalkozásokat. De, sajnós, nagyon sokan, akik olyanok, értelmiségiek és itt hasznát vettük volna a közösségben, akár tanár vagy más, elmentek. [Inkább Magyarországon vagy a környező nagyvárosokban telepednek le?] Van ilyen is, elmennek oda is. A városok általában vonzzák az ilyen értelmiségieket, jobban van lehetősége, és ezzel élnek. Nem nagyon maradnak itt. Pedig azért meg lehet élni. Nem vagyok az oktatás terén megelégedve, mert lényegében az volna az alapja az egésznek, hogy olyan fiatalokat, gyerekeket neveljünk, akik felkészültek az életre. És az a baj, hogy a tanárok, értelmiségiek azok elmentek. Kevés, nincsenek szakképzett káderek, akik vannak, azok vagy idősebbek, vagy olyanok, hogy nem tudnak minőségi oktatást nyújtani a gyerekeknek.”³¹

³⁰ n. p. i.

³¹ n. p. i.

Nagybacon nagyközség régiójában a turizmus időszakos jövedelemforrásnak bizonyul. Elsősorban Magyarországról érkeznek egyéni és „buszos turistacsoportok” végiglátogatni a környék nevezetességeit, emlékházait, gyógyfürdőit, borvízforrásait. A turizmusból prosperáló réteg viszont még nem alakult ki, néhány magánházat leszámítva a helyiek nem foglalkoznak fizetővendég szolgáltatással. Ennek oka elsősorban, hogy állandó nyaralóközönségre nem lehet számítani az utak rossz minősége és a turistalátványosságok elhanyagolt állapota miatt. Így a helyiek állandó pénzforrásként nem tudnak a turizmusra építeni.

Nagybaconnak működő magyarországi testvérkapcsolatai vannak (Okány), ennek eredményeként évente több alkalommal ellátogatnak az anyaországba, illetve magyarországi gyerekcsoportokat táboroztatnak. A magyarországi testvértelepülésükön keresztül alakították ki kapcsolatukat egy szlovákiai magyar településsel is. Magyarországi kapcsolataik elsősorban kulturális rendezvényekre és a szabadidő közös eltöltésére szorítkoznak, ugyanakkor a település magyar vezető rétege határozott elvárásokkal fordul az anyaországbeliek felé: [Várnak anyagi segítséget a magyarországi településektől?]
„Biztos, hogy jobb volna, én nem mondom, hogy nem, elvárnánk, de tudjuk azt, hogy lehetőségeik Magyarországnak sem éppen olyan szabadok, hogy azt csinál, hogy nem tudom, mennyi pénzre lehessen számítani. De azért biztos, hogy jogunk van, ezt elvárnánk. Ha nem olyan dologba, hogy anyagiba, de például én gondolkodom egy olyanba, hogy Magyarország már megjárta a csatlakozás útjait az Európai Unióba, bizonyos tapasztalatokkal rendelkeznek. Magyar szakemberek vagy egy csoport egy régióba, mint itt Kovászna megyébe, vagy legyen az akár Hargita, egy 15 tagú csoport mondjuk egy éven keresztül [itt tartózkodna], és »kioktatom ezeket a magyarokat, hogy hogy tudtok pályázati pénzekhez jutni. Mi már ezt csináltuk Magyarországon, tudjuk, hogy ez hogy működik«. És ilyenbe segíteni. Ez nem kerülne a magyar államnak se túl sok pénzébe, de viszont a közösségeknek nagyon nagy hasznára szolgálna. Felvilágosítás, hogyan kell egy pályázatot elkészíteni. Pontosan, konkrétan, na most erre pályázz, mert ez most megy. Ez nagyon jó volna. Mert itt azért nehéz, a lehetőségek sem olyan nagyok, de biztos lesznek jobb lehetőségek a pályázatokra. Különböző világbankos, európai uniós pénzeket idevonzani, és akkor jó volna, ha valaki tudná, hogy pontosan mire kell figyelni.»³²

Nagybacon a három bemutatott falu közül a leginkább prosperáló település. Ezt köszönheti egyrészt annak, hogy négy falut magába foglaló községközpont, melyet erős és magabiztos bürokratikus réteg irányít. Mindemellett a helyi protestáns egyház is vállalta a magyar kultúra megőrző és továbbörökítő szerepét. A gazdasági élet szervezettsége és a helyi gazdák leleményes újításai biztos megélhetést teremtenek a falu nagy részének.

³² n. p. i.

BARÓT

„De Baróton is most nagy lehetőségek nincsenek, mert egyszerűen munkahiány van.”³³

Barót Erdővidék egyetlen városa. Központi a szerepe a régióban, melyet a kulturális szervezetei, egyházi intézményei, iskolái is alátámasztanak. Az 1992-es népszámlálási adatok szerint 6480 lakosa van Barótnak, közülük 298 román, 6131 magyar, 13 német, 38 roma nemzetiségű. A rendszerváltás óta – a helyi értelmiségi réteg véleménye szerint – növekvő román népesség jellemzi a települést. A hivatalos adatok szerinti növekedés ugyan elhanyagolható, de a román lakosok igen látványos helyet töltenek be a helyi magyar közösség mindennapjaiban. Ennek oka, hogy a betelepülő román népesség nagy része rendőri állományban van. [Mi a városban a magyarok és a románok aránya?] „Az arányok? Úgy tudom, hogy 8%, de nem hiszem, hogy van annyi. Amikor én ideérkeztem Baróra 90-ben, megkérdeztem az akkori ortodox lelkészt, hogy »ti hányan vagytok?« 54-en voltak. Akkor 7000 fölött volt Barótnak a lakossága. Ez az 54 fő 1%, vagy annyi sem. Azóta olyan erőteljes rendőrbetelepítés volt, 40-50 rendőrt telepítettek be. A 10 000 lakosú Barótnak és a környező csatolt falvakkal együtt – úgy lett város, hogy a csatolt falvakkal felduzzasztották a létszámot, és 10 000-nél már várossá avathatták –, és akkor 50 rendőre volt a városnak, és az ellátta a szomszéd településeket is. Voltak gazdasági ügyekkel foglalkozó, elhárítással, nyomozó is. [...] Most állítólag 200-an vannak már.”³⁴

A romák száma is növekedett a rendszerváltás óta. A baróti roma közösség nagy része magyar anyanyelvű és katolikus vallású. Van egy kisebb lélekszámú ortodox csoport is. Látványos együttélési konfliktusok nincsenek a helyi nemzetiségek között, együttélési viszonyukat inkább távolságtartás jellemzi.

„Van egy tartózkodás, én úgy látom [ti. a romák és a magyarok között]. Meg van, hogy: »ez cigány«. Persze cigányok között is különbség van. Például én most egy olyan példát mondok, hogy amikor házszentelni megyünk év elején, minden családot meglátogatunk, akkor sok cigány házban sokkal nagyobb tisztaság van, mint magyar házakban esetleg.”³⁵

Az együttélési viszony a románok és a magyarok között nem konfliktusmentes.³⁶ Ennek egyik oka, hogy az utóbbi években betelepülő román családok nem fogadják el a város hierarchikus magyar vezetésének hagyományát és a mindennapok magyar „közlekedő nyelvét”.³⁷ A baróti többgenerációs román családok általában kétnyelvűek, s megfigyelhető náluk az előzékeny nyelvváltás. A rendszerváltás után betelepült román családok, illetve a rendőri állományba idehelyezettek viszont gyakran nem beszélnek magyarul, s így

³³ Részlet a baróti katolikus pappal készített interjúból. A továbbiakban: b. k. p. i.

³⁴ Részlet a baróti református lelkésszel készített interjúból. A továbbiakban: b. r. l. i.

³⁵ b. k. p. i.

³⁶ Lásd a konfliktuselemzésről: Olzak 1993.

³⁷ A közlekedő nyelv fogalmán azt a nyelvet értem, amelyet a helyiek a mindennapokban, nem hivatalos helyeken használnak.

konfliktusos helyzetek alakulhatnak ki. Az üzletekben, hivatalokban dolgozó magyar nemzetiségű emberek nem beszélnek kielégítően románul, a románok nem értenek magyarul, s így a kommunikáció nehézkessé válik.

„Itt is vannak románok, és attól még el kell tűrni, a tolerancia meg kell legyen itt is. [A baróti románok tudnak magyarul?] Nem tudom, hogy beszélhetünk-e baróti románokról. Bevándorló románokról lehet. Van, aki megtanul, de van, aki nem is akar. Vagy, ha tud is, akkor nem is akar beszélni, esetleg van ilyen is. [A magyarok tudnak románul?] A magyarok, ha olyan környezetben vannak, üzletelésnél, ott fontos, mert anélkül nem megy. Vagy hogyha fiatalok elkerülnek innen egyetemekre, akkor valamit csak kell tudni, mert általában mindenhol románul kell tudni valamennyire. Nagyjából gondolom, hogy azért tudogatnak.”³⁸

Barót 1989 előtt gazdasági központ volt Erdővidéken, s ezt a határában elhelyezkedő szénbányájának köszönhetette. A rendszerváltás után a szénbányát leépítették, s idővel működését minimálisra csökkentették, s így rengetegen váltak munkanélkülivé a régióban. Ma a város gazdaságilag stagnál, a munkanélküliek kis részét néhány újonnan alapított mini cég szívta fel. Ez a tendencia, hasonlóan az erdővidéki falvakhoz, migrációt indított meg, melynek elsődleges célja Magyarország.

„Ezt a munkanélküliségi mutató emelkedőt egy kicsit ellensúlyozták a vállalkozások. A vállalkozásokon keresztül több száz személy jutott munkához, de azt is kell számítani, hogy közben egy nemzedék felnőtt 15 év alatt [...] a kivándorló ifjúságnak, a kivándorlóknak az a része hagyja el Erdélyt, amelyik – legalábbis a gyülekezetünkkel kapcsolatosan mondhatom vagy a városban élőkkel kapcsolatosan – komolyan akar valamit tenni. Szinte mindenki volt kint dolgozni. Aki nem állandó és nem megbízható, az hazajön. Szomorú az, hogy egy részüket ezeknek kell alkalmazniuk, mert nincs jobb, és sok nehézségük van a vállalkozóknak. Azt is megfigyelhettük, ha egy családnak jobb a kapcsolata és el tudja helyezni a gyereket, akkor nem megy el. Tehát nem egy olyan kivándorlás van, hogy irány Budapest, nem. Nem az a típus. Itt kerülnének komoly, jó munkahelyekre. Mindig voltak világot látni akaró emberek, azok elmennek, különben nem. Szeretik a Székelyföldet, szeretik a hazájukat. És van egy olyan munkanélküliségi réteg is, amelyik nem állja meg a helyét, és örök munkanélküli marad. A fiatalság körében eléggé az a réteg maradt itthon, amelyik improduktív, alkalmatlan. Persze megpróbálkoznak a vállalkozók azzal, hogy ezeket is [...] lényegében ezeknek a gyerekeknek volna munka.”³⁹

A magyarországi vendégmunkát vállaló családok, amennyiben biztonságos mindennapokat tudnak teremteni maguknak és családjuknak, ritkán térnek haza. A bánya leépítése megszüntette az állami munkahelyek meglétét a régióban, újabb kisvállalkozások alapítására már nincsen mód a városban, és az értelmiségiek elhelyezkedésének lehetőségei is végesek.

Barótnak Zirccel, Budafokkal és Szarvassal van kapcsolata. Városi kezdeményezésként indult, egyházi vonalon csak Zirccel vették fel kapcsolatot.

³⁸ b. k. p. i.

³⁹ b. r. l. i.

A kapcsolatfelvételnek elsődlegesen gazdasági célja volt: a magyarországi vállalkozói szférát kívánták bevonni a régióba. Mindemellet a városi vezetés szintjén is megszervezték az együttműködést, kölcsönösen delegációk által képviseltették magukat testvértelepülésük rendezvényein. Mára a kapcsolatok kulturális jellege elhalványult, csupán a 4-5 évente megrendezett Baróti Napokon frissítik fel az együttműködést a testvértelepülésekkel. Megmaradtak a működő gazdasági együttműködések, de újabbak már évek óta nem létesültek. Levelezés szinten működnek a baráti-családi kapcsolatok, de a nagy távolság miatt ritkábbá váltak a kölcsönös látogatások.

„Az első testvértelepülés-kapcsolat úgy '90 elején született Zirccel. Utána tudomásom szerint Budafokkal, azután Szarvassal. Általában ez azonkívül, hogy vállalkozói szférákkal találkozott, voltak ilyen kezdeményezések, azon túl inkább 4-5 embernek a kapcsolata volt. [...] Csak azt említem meg, hogy időnként, évenként megismétlik, 4-6 éve megrendezik a Baróti Napokat szabadtéri megnyitóval, s oda hívják a testvértelepülések vezetőit.”⁴⁰

A magyarországi kapcsolatok rendszerváltás utáni nagy fellendülésének intenzitása mára lanyhult. A távolság, az anyagi helyzet, a megszokás és nem utolsósorban az anyaországbeli viselkedésminták⁴¹ miatt háttérbe kerültek az együttműködések.

Barót az erdővidéki mikrorégió kulturális központja. A város magyar vezetése erőteljes magyar bürokratikus réteget eredményezett. Több kulturális szervezetük is van, nagy részük egyházi szervezésű (pl. Gyöngyharmat együttes, Ragsányi Anna dalkör, Rozmaring kórus stb.). Ezek és néhány civil szervezet (pl. Gál Mózes Közművelődési Egyesület) vállalta a kulturális élet szervezését. Ezek elsősorban az évi nagy ünnepek rendezésével foglalkoznak (pl. március 15-e, hagyományőrző Székely bál, augusztus 20-a, október 6-a). Intézményi szinten a város a mikrorégió egyik legszervezettebb települése, erőteljes magyar bürokratikus vezető réteggel. Erdővidék egyetlen városa lévén a helyben maradó értelmiségiek egyik letelepedési célpontjává vált.

Az alábbiakban részletesebben be kívánom mutatni a települések interetnikus viszonyait, intézményrendszerét és magyarországi kapcsolatait, mivel a megszólaló értelmiségiek véleménye sokat elárul a mikrorégió működéséről, belső viszonyairól, kapcsolatrendszeréről.

Az interetnikus kapcsolatok vizsgálata egy hierarchikusan felépített, a magyar többségből adódó magyar vezetésű település képét mutatja. A közösségek harmonikus együttélését a többgenerációs roma és román etnikum alkalmazkodása és a fennálló társadalmi helyzetük elfogadása biztosítja. Etnikai

⁴⁰ b. r. l. i.

⁴¹ A határon túli magyar nemzetiségűeket – mint a riportokból kiderült – magyarországi látogatásaik alatt gyakran azonosították származási országuk nemzetiségével. Mindez nagymértékben befolyásolta kapcsolataikat: *„Lehet, hogy van egy olyan felfogás is, hogy nem mindenki ismeri az erdővidéki népet, és egyszerűen... amikor kimegyünk általában tapasztalunk dolgokat, persze ez nem mindenre vonatkozik. Amikor kimegy, és azt mondják rá, hogy »cigány«, meg »oláh« meg ilyesmi, akkor egy kicsit visszahúzódik az ember”* (b. k. p. i.).

feszültségek ebből adódóan ott keletkeznek, ahol a románok vagy romák (lásd Barót) nem fogadják el a számukra kijelölt társadalmi helyet, nem alkalmazkodnak a helyi magyar közösség hagyományos nyelvi vagy mentalitásbeli szokásaihoz.

A településeken folytatott vizsgálatok rámutattak a kulturális és egyházi intézmények „összefogás-erősítő”, „helyben tartó” szerepére. Egyes településeken – például Felsőrákoson – az intézmények működésének hiánya indokolta a közösség migrációját, gazdasági ellehetetlenülését. Nagybaconban és Baróton a helyi intézmények, a bürokratikus réteg megléte bizonyította közösségszervező és gazdaság segítő szerepét.

Erdővidék egészére jellemző, hogy a rendszerváltás után kialakult magyarországi kapcsolatok nagy része mára eltűnt vagy nem működik. Ennek oka, hogy a pusztán anyagi segítségben kimerülő kapcsolatok kifulladásra, a forráshiányok miatt lehetetlenné vált az együttműködés. Az erdővidékiek nem fordultak szigorú igényekkel a magyarországi testvértelepüléseik felé, elvárásaik nem az anyagi segítségre, inkább a mentális támogatásra irányultak. A testvérfalu-kapcsolatok családi-baráti kapcsolatokban maradtak meg, melyekben a települések már közösségileg nem vagy csak ritkán vesznek részt. A magyarországi kapcsolatok kialakítása afféle nyitási lehetőség lett volna a régió számára, akár gazdasági, akár kulturális szempontból nézve. Mindemellett ma a gazdasági kapcsolatok stagnálnak a lehetőségek hiánya (nehézséges román gazdasági törvények, az utak rossz állapota) miatt, a kulturális lehetőségek pedig háttérbe szorultak a nagy távolság és a periféria miatt.

Az értelmiségiekkel készített interjúkból elemezhetővé válik az az egyedi helyzet, amelyben az erdővidéki falvak lakosai élnek: kisebbségben többségben. Mindennek súlyát és szokatlan mivoltát a mikrorégiót soha vagy ritkán elhagyó magyarok nem érzékelik, számukra ez a természetes mindennapokhoz tartozik. A régió kívül végzett, illetve a nem erdővidéki származású értelmiségiek viszont nagymértékben érzik, és riportokban gyakran hangsúlyozzák ennek egyedi jellegét. Feltételnek érzik ezt nemzeti megmaradásukban, és ezért problémát jelent számukra néhány székelyföldi város növekvő nem magyar nemzetiségű lakossága. Mindez egyenesen vezet a – később bemutatandó – autonómia-tervezet népszerűségéhez.

LOKÁLIS ÉS REGIONÁLIS IDENTITÁS

Érdeemes rátérni néhány gondolat erejéig az erdővidéki régió mentális elkülönülésére, földrajzi határainak meglétére, és ennek érzékeltetésére a határokon kívül levőkkel. Mindez a tömblet biztos tudatával, a szórvánnyal szembeni előny hangsúlyozásával párosul beszélgetőtársaim véleményében. Többen hangsúlyozták az Olton túliak viselet- és szokásbeli másságát: „Általában népi szokásokban is változnak, aztán azt hiszem az egész életmód más. Mindig különböztek.”⁴²

⁴² f. o. i.

„Mások [t. i. az erdővidéki magyarok]. Tehát megvan a maguk sokszor szűklátókörűsége is, a maguknak valóság. De ezt hozza ez a bizonyos elszigeteltség. Most már nyíltak a határok, tehát lehetőség van a ki- és bemenetelre, de azért magában hordja a dolgokat, hogy itt és itt élt és született. Például 30 esztendővel ezelőtt nem nagyon sikerült, hogy beházasodjanak [t. i. nem erdővidékiek]. Nem engedték meg.”⁴³

Az erdővidékiek lokális/regionális öntudata nem pusztán a határon túliakkal szembeni elkülönülésükben nyilvánul meg, hanem a régióon belüli közös múltnak, hagyománynak összetartó erejében is. „Azért egymásra számítunk, és bízunk egymásban, hogy bármilyen probléma történjen, akkor a magyarság úgyis összetart. Ez jellemző, hogy fellépnek, ha olyan dolog történt, akkor biztos, hogy a magyarság rögtön melléáll, és ellenállást nyilvánít az ellenállóval, valakivel, aki szemben áll. Tehát nyújt valami biztonságot, hogy egy tömbben vagyunk.”⁴⁴

A tömbmagyar régiót a nemzetiségi megmaradásuk esélyének érzik. „Mindenképpen másabb, mindenképpen magyarabb marad itt az ember, az normális. A rokonságban van olyan is, aki szórványban él. Például van egy unokaöcsém, a testvérem fia, aki nem beszél magyarul. Magyar a neve, meg mindenféle, de nem tud magyarul. Csak velem beszél egyedül, de akkor is csak annyit, »gen, keresztapám«, »nem, keresztapám«, ennyit tud mondani. És ő románának is tartja magát. Szóval a szórványnak megvan ez a hátránya. Különbösen aranyos, rendes emberek. A szomszéd az lehet román, az lehet sváb, az lehet bármi, ott a szórványban együtt kell élnie és meg kell szokja. De lassan, akarata ellenére is már kezd kavarni, már kezd csángóul beszélni.”⁴⁵

Az erdővidéki kistérség természetes védettséget nyújt a benne élőknek. E védettségnek előnyei – anyanyelvi oktatás, magyar bürokrácia, belső gazdasági kapcsolatok – és hátrányai – állami pénzforrások hiánya, utak állapota, román nyelv nem ismerete – is vannak. Mindemellett csak egy nem erdővidéki származású beszélgetőtársam utalt a tömbmagyarság hátrányaira. A legnagyobb hátrány a román nyelv nem kielégítő ismerete. Több interjúalanyom is utalt rá, hogy míg az országnyelv ismerete nélkülözhetővé válik a régió határain belül,⁴⁶ az Olton túl már komoly hátrányba kerülnek megfelelő nyelvismeret nélkül. „A tömb az nem feltétlenül jelent védelmet. [Miért nem?] Azért, mert, ahogy mondta az egyik kedves évfolyamtársam, elbázzák magukat, és nem ügyelnek. [Mire kell ügyelni?] Mire? Hát nagyon sok mindenre. Az első például, ami mindenütt van, hát ugye nem beszélnek a nyelvet [ti. a román nyelvet] helyesen, mert megszokták, hogy mi itt így [t. i. magyarul] beszélünk és kész. Az iskolában vettem észre, hogy nem hajlandók bizonyos dolgokat megtanulni, mert »úgyse vesszük hasznát«. [...] A román nyelv az nem működik itt nálunk. Pedig meg kell tanulni, mert, ugye, az állam nyelvét azt ismerni kell. Akárhova megy az ember, megkérdezik, nem tudja, hogy mit fe-

⁴³ b. l. i.

⁴⁴ n. p. i.

⁴⁵ b. i. i.

⁴⁶ Érdekes viszont, hogy ezt a gondolatot több esetben is ellenpontoszták a románul nem beszélő magyar fiatalok a katonaságnál történt kellemetlen esetek felsorolásával.

leljen, ha nem tudja, hogy mit kérdeznek. És az már eleve kellemetlen. Azonkívül, ha valaki ki akar mozdulni, és időnként ki kell mozdulni, akkor jó, hogyha tud valamilyen nyelven beszélni, és nem feltétlenül csak románul. Most kezd divatos lenni, hogy világnyelveket is oktatnak, és még meg is tanulgatják, de az az igazság, hogy én itt nem láttam nagyon nagy ráállást.⁴⁷

A többszoros magyar területek magyar lakosai hátrányba kerülnek a román nyelv hiányos ismerete miatt, kénytelenek a régió határain belül maradni vagy magyarországi munkalehetőséget keresni.

A KEDVEZMÉNYTÖRVÉNYRŐL ÉS AZ AUTONÓMIATERVEZETRŐL RÖVIDEN

A kedvezménytörvény és autonómia-tervezet bemutatása és vázlatos elemzése szintén a kutatási projekt célkitűzései közé tartozott. A beszélgetések az igazolvány igénylésének okai, használhatósága, az ehhez kapcsolódó történetek és a különböző elvárások témaköreire irányultak.

Beszélgetőtársaim szerint a magyarigazolványok igénylésének több oka volt Erdővidéken. A fiatal, kisgyermekes családok elsősorban az iskolatámogatási kedvezmény miatt igényelték: a magyar állam által magyar iskolába járó gyerekek után folyósított ösztöndíjat a magyarigazolvánnyal rendelkező családok kapták meg. Az idősebbek érzelmi okokból igényelték igazolványukat. Ők voltak azok is, akik az igazolvány konkrét hasznát nem érezték (mint utazási kedvezmény, múzeumlátogatási lehetőség stb.), mivel anyagi körülményeik nem engedték meg, hogy elutazzanak az anyaországba: Erdővidék a magyar határtól messze eső régió, s a kedvezmények csupán a magyar határtól érvényesek. *„Meg a másik, azért sem veszik ki most már, az idősebb réteg, a pénznélküliség miatt. Mert, ha mégis elmenne Magyarországra, hogy érvényesítse, az útlel olyan drága, hogy ki se váltja már, 1 250 000 lej.”*⁴⁸ *„A legtöbben érzelmi okokból [váltották ki]. Egyszerűen azért, mert van, és legyen. Végül is különösebb gyakorlati hasznát nem hallottam, ilyen ingyenes, aki kiment Magyarországra.”*⁴⁹ *„Nagyon sokan igazán csak érzelmi alapon [váltották ki], tehát azért, hogy legyen. Mert arra lehetőségük, hogy ők kimenjenek, és úgymond, ennek az igazolványnak az előnyeit élvezzék, arra nincs lehetőségük. De azért is kiváltották, hogy legyen nekik egy ilyen címeres igazolványuk. És mondom, vannak egy jó páran, akik azért [váltották ki], hogy munkavállalás és gyerekeknek azt a bizonyos 20 000 Ft-ot tandíjat megkapják.”*⁵⁰ *„[És másra mire használják még?] Az utazásra. Más előnyök? Én sem használtam az enyémet ki annál jobban, hogy kedvezmény... a fiataloknak van inkább kedvezmény. Felnőtteknek nincs annyira kedvezmény belőle. Az utaztatásnál a diákoknak, ami van kedvezmény. [Akkor a magyarigazolványban csalódtak, hogy keveset biztosít?] Nem, az a 20 000 forint is valami,*

⁴⁷ n. l. i.

⁴⁸ b. r. l. i.

⁴⁹ b. i. i.

⁵⁰ f. l. i.

*akinek gyereke van, annak biztos, hogy valami. Nem lehet mondani, hogy családunk éppen, csak lehet, hogy nem szolgálja azt a célt annyira, mint amennyire elvárnánk esetleg, de azért csak szolgál valamit. Nagyon sok embernek segít, aki kap 20 000 Ft-ot, az nálunk már nagy pénz. Akinek gyereke van az örvend, mert legalább valamilyen dolgot azzal megold.*⁵¹

„[Miért váltják ki?] A 20 000 forintért, az iskolai támogatásért. Hát nem tudom, ez az igazolvány igazából nem jelent egy állampolgári státust. Például egy kimenő munkavállalónak egészségügyi biztosítás, ez jó lett volna. [A munkavállaláshoz szükséges...?] Nem szükséges, ellenben én, ahogy hallottam azoktól, akik kijártak, akinek van, annak bizonyos szempontból egyszerűbb a papírintézés. [Miért váltják ki?] A 20 000 forintért, az iskolai támogatásért.⁵² „[És miért váltják ki az emberek a magyarigazolványt?] Mindenki azt reméli, hogy esetleg egy betegség bekövetkeztével, vagy ha Magyarországra utazik, esetleg könnyebb lesz odakint.”⁵³

Az igazolvánnyal szembeni elvárások is egyöntetűek az erdővidéki magyarok körében: szinte kivétel nélkül a magyarországi ingyenes orvosi ellátást igényelték volna az igazolvány kedvezményei között. Ennek oka főleg abban rejlik, hogy a mikrorégió orvosi ellátása akadozik, kórházai nagyon rossz állapotban vannak, és gyógyszerhiánnyal küzdenek. [Milyen kedvezményeket kérnének a magyarigazolványhoz?] *Habár ott is, mivel az ember a tévét nézi, elég nehéz, de az egészségügyi ellátás lenne a legfontosabb. Ha az ember olyan ellátásra szorul, amit itt nem tud megkapni. Most már nagyon gyatra lettem. Például Baróton is kórházba a gyógyszert, ha az ember bent fekszik, meg kell vegye.*⁵⁴ *„Szerintem egészségügyi biztosítás, minden, ami a magyar állampolgárnak, amikor Magyarországon van, amit élvez, ami abból származik, hogy magyar állampolgár és Magyarországon lakik, akkor ugyanazt kapta volna meg a határon túli magyar is. Ez a kettős állampolgárság máskülönben nem hülyeség. Ez egy nagyon jó dolog lenne, ha bejönne.”⁵⁵*

A magyarigazolvánnyal kapcsolatos kutatás az igazolvány lehetséges használatára vonatkozó magyarországi történeteket is vizsgálta. A tanulmány kereteit szétfeszítené a magyarigazolvánnyal kapcsolatos történetek részletes elemzése, mindazonáltal érdemes néhány jellegzetes pontot bemutatni. A történeteket két nagyobb csoportba lehet osztani. Egy részük az igazolványhoz kapcsolódó pozitív élményekről szól, másik részük a használat közben történt atrocitásokról mesél.

A pozitív élményről beszámolók az igazolvány előnyeit emlegetik: ilyenek az utazási kedvezmény, a magyar állami ösztöndíj-támogatás, s az igazolványhoz szorosan kapcsolódó pedagógusigazolvány könyvvásárlási kedvezményei. *„A haszna bizonyos utazási kedvezmények, mi személy szerint a könyvtárak-*

⁵¹ n. p. i.

⁵² f. l. i.

⁵³ f. o. i.

⁵⁴ f. o. i.

⁵⁵ n. p. i.

ba való belépést [használtuk ki]. Amikor tavaly voltunk a Széchényi Könyvtárba, egy bizonyos könyvcsomagból válogathattunk, és hozhattunk el ingyen, és feltétlenül kérték, hogy megvan-e az igazolvány. No és most a szülők közül egy jó páran megkapták ezt a 20 000 Ft-os...⁵⁶ „Ezzel kapcsolatosan, az utazással kapcsolatosan volt jó élményük, hogy 90%, vagy mennyi a kedvezmény, tehát az nagyon sok. Elmondták, hogy Győrtől Pécsig mentek, és mennyivel olcsóbban tudtak elmenni. Ez egy pozitív dolog.”⁵⁷

A negatív beszámolók az igazolvány használata közben elszenvedett megaláztatásokat említik elsősorban. Ennek sokféle terepe lehet, de alapvető momentumai jellegzetesek: a jegyvételnél az illető ki van téve a pénztárosok, illetve az utazóközönség rosszindulatú megjegyzéseinek. Az igazolvány használatakor is érhetik félreértések. Jellegzetességei ezeknek a történeteknek, hogy a sértések szinte mindig a határon túliak más nemzetiségére irányulnak. Ez természetesen utal az igazolvány erőteljes nemzetiségi kötődésére, így a negatív élmények általában a nemzeti érzület megsértéséhez kapcsolódnak:

„A legbosszantóbb – és vicc is van róla – az, hogy – és én is tapasztaltam – például Budapesten, Magyarországon vagy pontosan a Balatonon, Siófokon, azt hiszem, a kis Trabimmel oda lepöfögtem, és benyújtottam az útlevelelnket s a magyarigazolványunkat. A feleségemmel voltunk, és kértünk a sáttortáborban egy helyet a Trabinak. A pasas – jó sor volt mögöttem – elvette, megnézte és odaadta a csicskásnak, azt mondja, »itt vannak valami románok«. Ott volt az igazolvány és szóval így. Van egy vicc is. Hogy lesz a székelelyből román? Úgy, hogy kimegy Pestre. [És ezt érezték többször is, hogy Magyarországon...?] Nem többször is, hanem mindig. A közvetlen ismerősök, akik tudják a dolgot, azok nem, de, azt hiszem ott önöket úgy is nevelhetik az iskolában. Ilyesmi, hogy székelelység vagy ilyesmi nem nagyon hangozhatott el.”⁵⁸

A kistérségi határok és összetartozás kutatásakor került elő az egyre szélesebb körben népszerűvé vált székelelyföldi autonómiatervezet. Az erről folytatott beszélgetések rámutattak az autonómiatervezet népszerűségére, az ötlet okaira. Az NKFP III. projekt előzetes tématervezetében nem szerepelt az autonómiatervezet elemzése, de már az első interjúk készítésekor kiderült, hogy érdemes ennek a vizsgálatával is foglalkozni. A kistérségi védelem szempontjából beszélgetőtársaim fontosnak tartották a régió határainak „lezárását”, azaz az autonómiatervezet elfogadtatását. Az autonómiatervezet részletes elemzésére e tanulmány keretei között nem vállalkozhatom. Itt most nem az RMDSZ által hivatalosan kinyilvánított, nem is a helyi polgári szervezetek által fontosnak tartott, sőt még nem is a magyarországi politikai pártok által hangsúlyozott szempontokat említem meg, hanem azokat a jellegzetességeket, amelyeket a mikrorégióban élő emberek elvárnak az autonómiától, amelyeket szükségesnek és fontosnak tartanak önkormányzatuk megvalósulása szempontjából.

⁵⁶ f. l. i.

⁵⁷ b. r. l. i.

⁵⁸ b. i. i.

A beszélgetések során az autonómiatervezet melletti legfontosabb érv a régió függetlensége volt. További fontos szempontként említették az önállósággal járó saját pénzforrás kezelését.

„Miért lenne jó? Azért, mert más a magyar ember, nem akarom sérteni a románt, de más a magyar ember. Már történelmi múltjából is adódóan. Hogyha ezeknek a közösségeknek meg volna engedve, hogy maguk intézzék a saját dolgukat, és kialakítsanak közigazgatási és egyéb szerveket, akkor itt kimagasló és ug-rásszerű lenne a fejlődés.”⁵⁹

„Az megoldás lenne, ha itt autonómia lenne. Én személyesen is támogatom. Az RMDSZ-elnökökkel egy közös ülésen összevitattuk, hogy mi az autonómia. »Hát az nem jó – mondta –, mert akkor így meg amúgy. Nem tudjátok ti, hogy mi az autonómia.« Igaz én sem vagyok specialista benne, de szerintem az volna a megoldás. [És miben lenne ez segítség?] Erre én most nem tudok válaszolni, gondolom, az volna a lényege, hogy nem mások mondanák meg, hogy mi jó nekünk, hanem kitalálnánk magunk is. Miért mondja meg nekem a román polgármester vagy a rendőr, hogy ezt csináld, mert ez jó. Nekem is van annyi eszem, hogy tudjam, mi a jó nekem. Hogy neki mi a jó, az az ő privát ügye. Szerintem egyformán kellene bánni mindenkivel. Miért legyen az egyik kiváltságosabb, mint a másik? Miért kapjon vezető állást, azért mert román? A magyar, akármilyen képzett, nem biztos, hogy megkapja ugyanazt az állást. Egyáltalán felesleges nemzetiségi alapon történő megkülönböztetések – gondolom én.”⁶⁰

Az autonómiatervezetnek beszélgetőtársaim között voltak radikális és kevésbé radikális képviselői. Érdemesebb radikálisabb véleményekkel is megismerkedni, és nemcsak azért, mert ez is létező irányzata az erdővidéki magyarok véleményének, hanem azért is, mert egy nagyon fontos pontra mutat rá. Erdővidék, mint már említettem, tömbmagyar terület, magyar belső vezetéssel, magyar iskolákkal és nem számottevő román közösséggel. A román–magyar együttélési viszonyok – talán Barótot leszámítva – elemezhetetlenek a régióban a románok asszimilálódása, „észrevehetetlensége” miatt. Így nem beszélhetünk román–magyar etnikai feszültségekről még Baróton sem, ahol a román közösség számának emelkedése némi feszültséget indukált. Mindemellet az autonómiatervezet radikális irányzatát a román népességgel szembeni etnikai intolerancia jellemzi. Ennek a gondolkodásnak nincs lokális színeze, helyi, csak a mikrorégiót „védő” sajátossága. A székelyföldi régióknak mint tömbmagyar területnek az érdekeit védi a „más” etnikumúakkal szemben. Valós érveket hoznak fel ennek védelmére: az utak rossz minőségét, az adók elfolyását, a megye alulfinanszírozottságát, s mindezt nemzetiségi létük elleni támadásként élik meg. Ezt forgatva vissza, az autonómiatervezet fontos igényének tekintik a román nemzetiségűek, illetve a magyar nyelvet nem beszélők kiköltöztetését a területről, a román tulajdonú gazdasági vállalkozások megszüntetését és magyarosítását.

⁵⁹ f. l. i.

⁶⁰ b. i. i.

„Itt nap mint nap rájövünk, hogy nem tudjuk elfeledni Trianont. Nem is lehet. Hogy lehet elfelejteni, mikor olvashattuk, ezt Besztercebányán koronázták meg, választották meg Bethlen Gábort magyar királynak. Akkor hova mész Besztercebányára? Szlovákiába. Jaj, Trianon! Hogy lehet elfeledni? Igen, csakis az autonómia, de az a típusú autonómia, amelyik lezárja a megyét a beköltözésekkel szemben, az erőszakos idegen feketetőke bevonásával szemben, de ehhez olyan magyar szakemberek kellene, székelyek, és annyira komolyan fenntartani az autonómiatörvényekben meghatározott jogait, hogy itt ne úgy maradjunk, mint egy átjáróház. Erre ki vannak dolgozva azok az autonómiaprogramok, amelyeket lényegében a nyilvánosság előtt én kihirdettem. Az első autonómiaprogramot egy politikai gyűlésen, ezzel a csoportosulással,⁶¹ múzeumkertben hoztuk nyilvánosságra, akkor majdnem megölték. Rá egy évre újra, ugyanakkor már 250-en gyűltünk össze...

Az azt jelenti, hogy a Székelyföldön, olyan értelemben zárjuk le, hogy nem költözhet be a megyébe székely autonóm területekre, mint Tirol, Dél-Tirolba bármelyik ilyen nemzeti autonómiát élvező területen, Nyugaton, nem költözhet be olyan elem, amelyik nem bírja annak a területnek a nyelvét, és legalább 5 évet már korábban nem lakott ott. Ez alapvető törvény, különben azonnal megkezdődik a bevándorlás. Az autonóm terület, biztos vagyok benne, hogy gazdaságilag nagyon gyors fejlődésnek indul. És mi történik? Elkezdődik a beáramlás. Vagy ha nem, utána azt mondom, igenis ehhez az autonómiához akar csatlakozni 10 másik település, román? Ez az én autonómiám és az a 10 román település, segítjük, hogy társautonóm területként része legyen a Székelyföldnek, de a saját külön életét éli, mert ha nem, akkor...⁶²

„Így lehet az etnikai közösségeket megvédeni [azaz az autonómiával], vagy erőszakos eszközökkel. Én ebben látom, a többi a székelyek tehetsége, nagyon tehetségesek. Ezek szárnyavágott emberek 80 esztendeje... Ez a cél. Mert elárastották a megyét román tőkével és ellenőrizhetetlen tőkével. A székely népnek nincs egy bányája. Az autonóm programban benne van a székely javak visszaszerzése. Hogy azt a kőbányát, amelyik magyar, a székely embernek a tulajdonában van, aki székely... Idegen kézben van, idegen embereket hoz be. Ha székely embert alkalmazza, akkor minimálbérért...⁶³

Tehát radikális és kevésbé radikális beszélgetőtársaim az autonómiától a régió határainak tényleges vagy szimbolikus lezárását, a gazdasági és önkormányzati ügyek belső intézését, az adóból befolyó pénzek régió belüli felhasználását várják. Mindezt a helyi magyar közösségek lokális kötődésére és a tömbmagyarság hagyományaira alapozzák. Mindemellett az autonómiatervezet szóba kerülése nemzetiségi intoleranciát indukál a helyben lakó, de harmonikus viszonyban élő román közösséggel szemben.

⁶¹ Itt beszélgetőtársam egy korábbi beszélgetésünkre utal, melyben elmesélte az autonómiatervezet kiharcolásáért alapított csoportjának történetét.

⁶² Az autonómiatervezetről való beszélgetésünk után riportalanyom csak azzal a felvétellel járult hozzá véleményének közléséhez, ha személye nem válik azonosíthatóvá a későbbiekben.

⁶³ Lásd előző jegyzet.

Az NKFP-kutatás kulturális antropológiai vizsgálatának összegzése nem nyújt átfogó képet az erdővidéki magyar közösségekről. Ez nem is volt célja az elindított vizsgálatnak, pusztán a mindennapok szintjén kutatta a témákat, tárta fel az összefüggéseket és kísérelte meg elemezni megfigyeléseinek eredményeit. Ugyanakkor ez az első lépcsőfokát jelenti egy átfogóbb, több településre kiterjedő kutatásnak, amelynek folytatásához és a mélyelemzések elkészítéséhez további állomásozó terepmunkák válnak szükségessé.

Felhasznált irodalom

- Bourdieu, Pierre 1985. Identitás és reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzéséhez. *Szociológiai Figyelő*, 1, 7–22.
- Kunovich, Robert M. – Hodson, Randy 1999. Conflict, Religious Identity, and Ethnic Intolerance in Croatia. *Social Forces*, vol. 78, No. 2, 643–668.
- Malinowski, Bronislaw 1972. *Baloma. Válogatott írások*. Budapest, Gondolat.
- Niedermüller Péter 1988. Tájékozódás – kutatási áttekintések. *Ethnographia*, 3–4, 376–389.
- Niedermüller Péter 1992. Az „újraolvasás” lehetőségei. *Holmi*, 4 (11), 1693–1698.
- Niedermüller Péter 1994. Néprajz, kulturális antropológia, kultúrakutatás. *Replika*, 15–16.
- Olzak, Susan 1993. Etnikai konfliktusok elemzési stratégiái. *Regio*, 1, 159–182.
- Reiter, Albert F. 1992. Az etnicitás politikai alapjai. *Regio*, 1, 3–17.

SUMMARY

Minority in majority: the example of the Erdővidék region

This study presents the findings of the research program “Hungarian Minority Settlements and Regions in the Carpathian Basin in the 20th Century” conducted in the framework of the NKFP research support scheme. The research site of the research was Erdővidék, the micro-region situated in the south borderlands of the Szeklerland. Erdővidék is a region populated almost exclusively by ethnic Hungarians with Hungarian administrative leadership, a Hungarian school network, and significant minority Hungarian economic influence (also economic influence from Hungary). Four settlements Felsőrákos (Racoșul de Sus), Bibarcfalva (Biborțeni), Nagybacon (Bățanii Mari) and Barót (Baraolt) were included in the research of the Erdővidék micro-region.

The research was based upon the investigation of everyday life and on the comparative examination of the questions posed by the peculiarities of local societies. The analysis was based on several perspectives.

First, it examined institutional levels. This was completed by opinions given by leading local authorities. The study focused on the functioning of relationships with Hungary and the image of Hungary and Hungarians within local communities.

The third theme concerned the existence of (mental and geographical) borders of the micro-region and the conscious admittance of these borders. It also focused on the relationships of local people with others from the Szeklerland, and from over the river Olt and the Carpathian Mountains (Oltenia and Muntenia), on characteristics of being from Erdővidék, and on the perception of living in defense or in danger.

The analysis of inter-ethnic relationships was concentrated first of all on Roma-Hungarian coexistence. Questions of the interviews concerned the leadership strategies of the minority and the majority, administrative conditions, and everyday coexistence.

One of the main goals of the NKFP program was to study the effects of the Law on the Status of Hungarians living in Minority. Interviews were organized according to three crucial points: minority expectations concerning Hungarian Identity Cards, reasons for demanding those cards, and stories revealing their use in Hungary.

Originally the topic of the Transylvanian plans on autonomy was neglected. Nonetheless, the issue was raised in almost all interviews since the region of Erdővidék is within the borders of the intended autonomic territory. During the fieldwork Hungarian and Romanian media discussed the topic many times and this called for taking sides among local population, as well.

